

وږگڼانۍ فی و فلسفۍ فی وږگڼانۍ وږگڼانۍ - ښارونۍ سټراتیژی. . ښارونۍ . عربۍ بیډونۍ: یاسین لټیف

نووسینۍ: د . زهیر خویلدی

پېښور

”وږگڼانۍ بریتیی ل ډاډوگڼلک ک کارگري هاوشوۍ هی ډ ډ
نامرزی جیواز” (پښت فالتري)

وږگڼانۍ فی ولسۍ فی یوارۍ کی ټاټوږ لږو ټډټپټت ک ټنھا
گواستنۍ وۍ دۍ فی ولسۍ فی ټټ ل زمانۍ و ډ زمانۍ کی تر ،
هاوکات پوۍستی ډ ټگڼیشنۍ کی قوو هی ل کټکتۍ ښیری
و زمانۍ وانی چمکۍ کان ک بیرۍ ک فلسفۍ فیۍ کان دروست دکن .
ټټام فلسفۍ فی وږگڼانۍ بریتیی ل ټگڼانۍ وۍ تیۍ ری لټسۍ
سروشتی وږگڼانۍ و ټامانجۍ کانی و ټانگارۍ کانی، لگڼانۍ گرنګیدان
ډ چنیۍ تی کاریگري زمان لټسۍ ډرھۍ مهۍ نان و گواستنۍ وۍ زانین،
ټامانجی ټم ټوټینۍ وۍ ټوۍ ک شیکاریۍ کی قووۍ وږگڼانۍ
فلسفۍ فی و فلسفۍ فی وږگڼانۍ پشکۍ دۍ کات ل لگۍ ښارۍ کی
ستراتیژیۍ و ک لټسۍ ډر بنۍ مای لکۍ ښوۍ ل ټانگاری زانستی و
زمانۍ وانی و ښیری ، ل هۍ مان کاتدا پشیری ستراتیژیۍ کان
دۍ کات ډ مامۍ کردن لگۍ ټم ټانگاریانۍ، ډ ټټ ل لگۍ
چوار ټوۍ ری سۍرۍ کیۍ وۍ باس دۍ کرت : (۱) پناسۍ وږگڼانۍ
فلسفۍ فی و فلسفۍ فی وږگڼانۍ، (۲) ټانگاری زانستی و زمانۍ وانی،
(۳) کټکتۍ ښیری و مټوویۍ، و (۴) ستراتیژیۍ کانی
وږگڼانۍ فی ولسۍ فی ، چن وږگڼانۍ فی ولسۍ فی سود ل فلسفۍ فی
وږگڼانۍ و ډر دۍ گرت ؟ .

(پناسۍ وږگڼانۍ فی ولسۍ فی و فلسفۍ فی وږگڼانۍ)

وږگڼانۍ فی ولسۍ فی دۍ ټټ ووبۍ ووی ټو سۍختی و دژواریانۍ ټټ و
ک ډ ډ شواندن چمکۍ دۍ کی ټټ سۍن بگۍ ښت ، ل هۍ مان کاتدا
هۍ وۍ خۍ بختۍ گ ډ پاراستنی دۍ و مۍ ندی چمک و جۍ وازیۍ
وردۍ کان .

١) (وٲرگٲٲانی فٲلسٲفی)

وٲرگٲٲانی فٲلسٲفی بریتیٲ لٲ ٲرٲسٲی گواستندٲوی دٲقٲ فٲلسٲفیٲکان لٲ زمانٲکی سٲرچاوٲوٲ بٲ زمانٲکی ئامانچ، لٲ هٲمان کاتدا ٲاراستنی وردبینی چٲمک و بٲستٲنی فیکری دٲقی سٲٲن. وٲرگٲٲانی فٲلسٲفی جیاوازٲ لٲ وٲرگٲٲانی ئٲدٲبی یان تٲکنیکی بٲهٲی سروشتی ئٲبستراکتی دٲقٲ فٲلسٲفیٲکان کٲ هٲندٲک جار بٲ مٲبٲست ناٲوون و تٲمومٲزاوین و ٲشت بٲ چٲمکٲ شنبیری و زمانٲوانیٲ تایبٲتٲکان دٲبٲستن. بٲ نموونٲ وٲرگٲٲانی زاراوی وٲک دازاین "Dazein" لٲ هایدگٲردا یان (emeepist) لٲ ئٲرستٲدا ٲٲویستی بٲ تٲگٲیشتندٲکی قوٲ هٲیٲ لٲ چوارچٲوی فٲلسٲفی و زمانٲوانیدا .

٢) (فٲلسٲفی وٲرگٲٲان)

فٲلسٲفی وٲرگٲٲان بریتیٲ لٲ نځداندٲوی ئٲخندٲگرانٲ لٲسٲر سروشت و ئامانچ و سنوورداربوونی وٲرگٲٲان. ئٲم فٲلسٲفیٲ ٲرسٲارگٲلٲک لٲخندٲگرت سٲبارت بٲ ئٲگٲری گواستندٲوی ماناکان لٲ سٲرانسٲری زمانٲکاندا، هٲروها کاریگٲریی زمان لٲسٲر بیرکردندٲوٲ و ٲٲیوندی وٲرگٲٲان بٲ ناسنامٲی شنبیریٲوٲ. فٲیلٲسوفانی وٲک وائٲتر بنیامین، لٲ وتارٲکٲیدا بٲتایتٲی"ئٲرکی وٲرگٲٲ" (١٩٢٣) و جاک دٲریدا، لٲ بٲرهٲمٲکانیدا سٲبارت بٲ هٲوٲشاندندٲوٲگٲری، تٲٲوانیندٲکی قوٲٲیان ٲٲشکٲش کردوٲ سٲبارت بٲ وٲرگٲٲان وٲک ٲرٲسٲیٲکی داهٲندٲرانٲ و کٲشدار . بنیامین ٲٲی وایٲ وٲرگٲٲان ئامانجی دووبارٲ بٲرهٲمهٲناندٲوی دٲقی سٲٲن نیٲ بٲ شٲوٲیٲکی ٲٲکسان، بٲٲکو زیاتر دروستکردنی "ژیانٲکی نوٲ" یٲ بٲ دٲقٲکٲ بٲ زمانٲکی دیکٲ. لٲ کاتٲکدا ژاک دریدا سٲرنج دٲخاتٲ سٲر مٲحٲبوونی وٲرگٲٲانی تٲواو بٲهٲی فرٲی سروشتی ماناکان لٲ زماندا.

٣) (ئاٲنگاری زانست و زمانٲوانی لٲ وٲرگٲٲانی فٲلسٲفیدا)

٣) (ئاٲنگاری زانستی)

ئاٲنگاری ئٲیپستمٲلٲژی ٲٲیوستٲ بٲ سروشتی زانستی فٲلسٲفی و چٲنیٲتی گواستندٲوی لٲ سٲرانسٲری زمانٲکاندا. زٲرجار دٲقٲ فٲلسٲفیٲکان لٲو چٲمکانٲ تٲردٲبن کٲ ٲشت بٲ چوارچٲویٲکی تایبٲتی زانستی دیاریکراو دٲبٲستن بٲ نموونٲ: فرٲ مانا: زاراوی وٲک "Being" لٲ فٲلسٲفی ئٲژئاوادا یان "Tao" لٲ فٲلسٲفیٲ چینیدا چٲندین مانای هٲدٲگرن کٲ ناتوانرت لٲ زمانٲکی تردا بٲ ٲٲک وشلٲ کورت بکرتٲوٲ.

کٲنتٲکستی ئٲیپستمٲلٲژی: دٲقی فٲلسٲفی لٲ چوارچٲوی زانستی

تایید تدا د نووسرټ. (وېک ئایډیالیزمی ئېمانی یان بوونگ رایي.)
وېرگې پوویستی بې ټگېشتن هې لېم کټکتې بې ئووی بې وردی
ماناکې بگې نټ.

ټټنگاریېکانی زمانه وانی

زمان ئامرازېکی فلسفې، بې هېر گټې انکاریېکی لې زماندا
کاریگېری لېسېر مانا دېټ. لې نو تېحېدای زمانه وانیدا:
"نایېکسانی زمانې" هېمېش وېشې هاوتای ورد لې نوان زمانه کاندای
نیې. بې نموونې وېرگې انې زاراوې "Geist" (ح/ع ق) لې
فلسفې هېگېدا بې زمانې عېرې بې پوویستی بې هېبژاردن هې لې
نوان "ح" یان "ع ق" دا، کټ گټ هېردوویکیان واتایېکی
جیاوازیان هېټ. (بې زمانې کوردېش هېروایې، و. ک.)
پېکھاتې ټټزمانې: جیاوازی لې ټټزمانې زمان لې نوان زمانې
سېرچاوې و زمانې ئامانچ، ټټنگې کاریگېری لېسېر دېرېبېنی
بېرېکېکان هېټ. بې نموونې زمانې عېرې بې مېلی بېرېو پېکھاتې
مټافزېک هې، لې کاتېکدا ټټنگې ئېنگلیزې استووخې ترېټ.
مټووکې رایې زمانه وانی: زېرجار زاراوې فلسفېکېکان مانای خېان
لې مټووی زمانه وې وېردېگرن. بې نموونې وېرگې انې دېقېکانې
ټټفلاتون پوویستی بې ټگېشتن لې زمانې یېنای کټن وکټکتې
ټټشېبرېکې هې.

ټټمینې ټټشېبرې و مټوویکېکان لې وېرگې انې فلسفېدا)

ټټپانتای ټټشېبرې

وېرگې انې فلسفې تېنیا گواستندوې وېشېکان نیې، بېکو
گواستندوې ئو وېشېبرېش کټ دېقېکې بېرھېمېناوې. بې نموونې:
وېرگې انې دېقېکانې ئېبن وېش لې سېدېکانې ناوټټاستدا بې زمانې
لاتینې تېنیا گواستندوې زمانه وانی نېبوو، بېکو پېرېسې کارلېکی
ټټشېبرې بوو لې نوان فلسفې ئېسلامې ومټسېحیدا. وېرگې انې
فلسفې چینی (وېک کټنفشېزم) بې زمانې ټټژئاوایېکان زېرجار
ووېوېوې کټش دېټو وې هې جیاوازی بېها کولتوورېکانه وې،
وېک جټکټرندنو وې لېسېر بېکټمټگې رایې بېرامبېرې تاکگې رایې.

ټټچوارچېوې مټووی

ټټزېرجار دېقې فلسفېکېکان پېوېستن بې قېناغې مټووی
دیارېکراوېو. بې نموونې: وېرگې انې دېقېکانې کانت لې سېدې
بېست و یېکټمدا پوویستی بې ټگېشتن هې لې چوارچېوې مټووی
ئایډیالیزمی ئېمانیا لې سېدې هېژدېمدا. گټې انکاری لې مانادا
، بې تېپټټبوونې کات وېرگې انې وېشې دېکټرټ چټواشېکارانې ټټ.

بە نموونە وشەي "عيلم" لە زمانى عەرەبى كەندا بە شوو يەك گشتى ئاماژەي بە زانين ، لە كاتەكدا ئەمە هەنگرى واتاگەلەكە پەيوستە بە زانستى مەدەرنەو .

١) (كارىگەرى ئاگەوگە)

وەرگەئانى فەلسەفى پەرسەيەكى يەكلەينە نيە ، بەكو كارىگەرى دەنوئەت لەسەر هەردوو زمانى سەرچاوە و ئامانج . بە نموونە وەرگەئانى فەلسەفەي يەنانى بە زمانى عەرەبى لە سەردەمى عەباسیدا كارىگەرى لەسەر پەرسەندى زمانى عەرەبى هەبوو ، بەو پەيەي زاراوەي نوەي وەك "جەوهەر" و " پانتايى" دەرکەوتن بە گەيانەندى چەمكەكانى ئەستە .

٢) (ستراتيژيەكانى وەرگەئانى فەلسەفى)

بە زابوون بەسەر ئەو ئاڭگاريانەي سەرەو ، وەرگەئەكان دەتوانن ستراتيژى تايبەت بگرنەبەر بە دەنيابوون لە وەرگەئانى ورد و كارىگەرانەي دەقە فەلسەفەكان . ئەم ستراتيژيانە بریتين لە :-

١) (ستراتيژى كەنتەكست)

تەگەيشتن لە چوارچەوەي فەلسەفى: وەرگەئە دەبەت چوارچەوەي فەلسەفى دەقەكە بخوێنەتەو . بە نموونە وەرگەئانى دەقەكانى نیتچە پەويستى بە تەگەيشتن لە چوارچەوەي بوونگەرايى و خەندەي مەدەرنیتە هەيە . تەبەينى: زيادکردنى تەبەينى ژەربەو يان پەشەكى بە ئەوەي چەمك و چوارچەوەي ئەشەبەري دەقى ئەسەن بوون بەكاتەو .

٢) (ستراتيژى زمانەوانى)

هەشتەوەي زاراوە ئەسەنەكان: لە هەندەك حەتەدا ئەنگە باشتر بەت كە زاراوە ئەسەنەكان لەگە ئەوونكەردنەوەي ماناكەيانەدا بەهەرەتەو . (وەك وەرگەئانى "logos" وەك خەي لەگە كەمەنتەكى ئەوونكەردنەو .)

گونجاندنى زمان: گونجاندنى دەق لەگە زمانى ئامانج و لە هەمان كاتدا پاراستنى مانا .

٣) (ستراتيژى ئەشەبەري)

نەو نەگەري ئەشەبەري: وەرگەئە وەك نەو نەگەريەكى ئەشەبەري كاردەكات ، هەو دەدەت بە گواستەوەي بەها و گريمانە ئەشەبەريەكان كە پەيوستن بە دەقەكەو . بە نموونە وەرگەئانى دەقەكانى بودا بە زمانى عەرەبى پەويستى بە ئەو كەردنى جياوازيى ئەوان بەهاكانى ئەزەهەت و ئىسلامى هەيە . ديالەك لەگە خوێنەرەن: خستەووى دەق

بـ شـوـیـک کـ خـوـنـری بـ ئـاـمـاـنـج گـیـراو هـسـت بـو بکات بـشـکـ لـ دـیـالـکی فـلـسـفـی، لـ گـیـ بـکارهـنـانی زـمـانی ئـاشـنا یـان ئـو نمـوـنا نـی کـ پـیـوـنـدـیدارن .

((ستراتیژی داهـنـران))

دووبارـ دروستکردنـو: وـک بنیامین پـشـنـیـاری کردو، وـرگـان دـتـوانـت پـرـسـیـکی داهـنـرانـ بـت کـ ئـاـمـاـنـجـی هـنـانـدی دـقـکـ لـ چـوارچـوـیـکی نوـدا، نـک هـوـدان بـ یـکـسـانی وـشـیـی. هـوـشـادـنـو و لـکـدانـو: وـرگـان بـ ئـیـلـهـام موـرگـردن لـ جـاک دریدـا، دـتـوانـت بـازـکی هـوـشـانـدنـو بـگـرـتـبـر کـ تـیـشـک دـخـاتـ سـر فرـیـی مـاـناکان و گـی بـ دـقـکـ دـدات کـ ناـوونـی و تـمـمـزاوی فـلـسـفـی خـی بـپـارـزـت .

((ستراتیژی تـکـنـلـژیا))

بـکارهـنـانی ئـامـرازـ دـیجـیتـاـییـکان ، سـود وـرگـردن لـ پـگـی داتاکانی زمانـوانی و فـلـسـفـیـکان بـ تـگـیـشتن لـ زاراوـکان و مـژوـوـکانـیان . هاوکـاری نـوان پـسـپـرـکان : یانی کارکردن لـگـ فـیـلـسـوف و زـمـانـزان و مـژوونـووسـان بـ دـنـیاـبوون لـ وردی وـرگـانـکان .

((خنـ))

تـرـیـی زمانـوانی: هـنـدک دـنـ وـرگـانـی فـلـسـفـی گـ بـتـ هـی تـرـگـرایـی ئـیـسـتمـلـژـی، کـ مـاـناکان بـ شـوـیـکی یشـیـی لـ نـوان زمانـکاندا دـگـدرن. لـدـستـدانی سـنـایـتی: هـنـدک خنـ لـ وـرگـانـی فـلـسـفـی دـگـرن، دـنـ گـ بـشـک لـ قـوـوـایـی دـقی سـنـ یان تـایـبـتـمـندی تـشـبـیری لـدـست بدات. ئـانگـاری ئـخلاقـی: وـرگـان لـوانـیـی ووبـووی تـمـتی لـیـنـگری بـتـو و ئـگـر هـنـدک لـکـدانـو بـسـر ئـوانی تردا هـبـزـرت .

((کارـیگـری))

وـرگـانـی فـلـسـفـی بـشـداری کرد لـ دروستکردنی پردی نـوان تـشـبـیریـکان، وـک گـواستـنـوی فـلـسـفـی یـنـانی بـ جـیـهـانی عـرـبیـئـیسلامی، کـ دواتر کارـیگـری لـسـر بـیری ئـوروپای تـژئاوا هـبوو. فـلـسـفـی وـرگـان ئـیـلـهـامـبـخـش بوو بـ وـرگـانـی تـوتـی نو و تـوـژـینـوی تـشـبـیری دوا کـلـنـیالیزم ، هـروـها وـرگـانـبوو تـمـ ئـامـرازـک بـ تـگـیـشتن لـ شـوناس و جـیاوازی .

□ (ئ □ نجام)

«وَرگه‌ان‌کان ئاسی مرّف وجیهانی فرّوان کرد ، لّه مان کاتدا یارم‌تیدر بوو بّه تگ‌گیشتن لّه گه‌لانی دوور .»

وَرگه‌انی فله‌س‌فی و فله‌س‌فی و ورگه‌ان نو‌ن‌رایه‌تی دوو بواری سه‌ریه‌ککه‌وتوو ده‌کن که په‌ویستیان به بازارکی ستراتیژی ه‌یه که ئاسته‌نگه‌زانستی و زمانه‌وانی و شن‌بیره‌کان لّه به‌رچاو بگرته‌ت. به‌گرتنه‌بری ستراتیژیه‌کانی که‌نته‌کست و زمانه‌وانی و شن‌بیری، هاوکات پشت‌بستن به ستراتیژیه‌کانی که‌نته‌کست، زمانه‌وانی، شن‌بیری و داه‌نان، ورگه‌ان‌کان ده‌توانن به‌سه‌ر ئه‌م ئه‌نگاریانه‌دا زان بن و ورگه‌ان‌که‌دروست بکن که بی‌حی ده‌قی سه‌ان به‌ارزه‌ت ، لّه گه‌به ده‌سته‌اگه‌یشتن و مانادار لّه چوارچه‌وی نو‌دا . و ورگه‌انی فله‌س‌فی لّه مان کاتدا و که په‌سه‌یه‌کی داه‌نه‌ران و خنه‌گران ده‌منه‌ت‌وو، هاوکات به‌شداری ده‌کات لّه ده‌وه‌مه‌ندکردنی گه‌توگه‌ی فله‌س‌فی لّه سه‌رانسه‌ری زمانه‌کان و شن‌بیریدا . ئه‌م تو‌ئینه‌وو‌یه ج‌خت لّه‌سه‌ر گرنگی ه‌شیاری لّه ئه‌زییه‌کانی په‌یوست به و ورگه‌انی فله‌س‌فی و په‌ویستی په‌ره‌په‌دانی ستراتیژی داه‌نه‌ران به چاره‌سه‌رکردنی ئه‌م ئه‌زیانه ده‌کاته‌وو. ئایا به‌کاره‌نانی فله‌س‌فه وایکردوو و ورگه‌ان به‌تواننه‌ت به‌سه‌ر دژواری و سه‌ختیه‌کانیدا زان به‌ت؟

□(د . زهیر خویلدی)

سراجا و - انفاست - روار ۱۹ نوکتر ۲۰۲۵